

Олександр КУЧЕРУК

ПЕТРО МОГИЛА

*Дослідження
та спостереження*

Київ
Парламентське видавництво
2019

УДК 271.2-722.51Мог(09)
К95

Серія
«Славетні постаті України»

Заснована в 2019 році

Висвітлено окремі питання могилознавства, зокрема проблеми використання П. Могилою герба, заходи зі створення ним на підставі тогочасної європейської практики Лаврської школи, історію поховання князя Володимира Святого в Десятинній церкві та «віднайдення» його мощей митрополитом П. Могилою, здійснено аналіз заповіту П. Могили тощо. Вміщено низку маловідомих ілюстрацій.

Розраховано на всіх, хто цікавиться життям та діяльністю Петра Могили.

ВСТУП

Духовний та історичний простір України прикрашений гроном постатей, що залишили неминучий слід. Серед них монументальна й багатогранна постать Київського митрополита Петра Могили. Зроблене ним, починаючи від відновлення церковної структури української православної церкви до видання книг, від реалізації освітніх проєктів до інтелектуальних злетів, стало сутнісною складовою частиною української нації, мало вплив на загальноправославну та європейську культуру.

Принц крові, син молдовського правителя воєводи Симеона Могили, Петро в наступних поколіннях був споріднений з українськими гетьманами, династіями польських і французьких королів. Народився він у 1596 р., ще малим разом із батьками переїхав до Польщі. Тут він здобув початкову і середню освіту, а ймовірно, що мав «незакінчену» вищу освіту, яку можна пов'язувати найперше із Замойською академією. За правилами того часу долучився до «марсових виправ», брав участь у польсько-турецьких війнах, зокрема в нещасливому для поляків бою під Цецорою (1620) і переможній битві під Хотиним (1621), де вирішальну роль відіграло українське військо під проводом П. Сагайдачного. Теоретично П. Могила ще мав можливість повернути своєму роду молдовський трон, але обставини тому не посприяли.

Вирісши в православній родині, він був людиною глибоко віруючою, однак нам невідомі обставини, що різко змінили його життя, були якісь причини, що спонукали молодого, заможного воєводи відмовитися від світського життя (але не поривати з ним остаточно) і стати на стезю духовну. Великий вплив у цьому на нього справив Київський митрополит Йов Борецький. 1727 р. є переломним у житті П. Могили, й цього року він прийняв чернечий постриг, став архімандритом найбільшого і найповажнішого

українського монастиря — Києво-Печерської лаври. Діяльність із відновлення духовного й господарського ладу в монастирі ствердила авторитет П. Могили. Лаврська друкарня, що до того вже була добре відомою, підійнялася на новий рівень, збільшила кількість і, головне, якість своїх видань. Багато уваги П. Могила приділяв посиленню ролі духовенства. Розуміючи, що лише освіта може цьому зарадити, намагався за відомими йому зразками запровадити нову систему навчання, створив власну школу в Лаврі, яка була об'єднана з чинною Братською школою, заклала основи Києво-Могилянської академії. Навколо П. Могили утворився знаменитий гурток інтелектуалів (богослови, вчені, письменники, митці, друкарі).

Наступний і головний етап життя та діяльності П. Могили розпочався 1633 р., коли його було обрано Київським митрополитом. Тепер поле його діяльності поширилося далеко за межі Києво-Печерського монастиря і Києва, під духовною владою Київської митрополії перебувала більша частина українських земель, а також білоруських і литовських.

Діяльність митрополита проходила в кількох напрямках. Організаційно П. Могила поступово домігся повного підпорядкування митрополії усіх клітин церкви. Запровадження ієрархічної єдності та нагляд за виконанням церковних правил, відповідного рівня чернечого життя відбувалися непросто. Мав він прихильників, мав і опонентів.

Теологічна й богословська діяльність могилянського середовища досягла кількох вершин. Зокрема, це створення «Православного ісповідання віри», що було визнано всією цілістю православної церкви символічною книгою. Більше досягнень всеправославного масштабу українська православна церква не мала. Не менш важливим досягненням стали підготовка і випуск «Требника», що увійшов у історію як «Требник Петра Могили». Ця капітальна праця на найвищому теологічному рівні підсумувала й унормувала церковне життя, «Требник» є своєрідною енциклопедією української православної церкви.

Багато сил і праці приділяв П. Могила питанню єдності української церкви, зокрема він шукав шляхів до відновлення порозуміння і формального поєднання обох частин церкви — традиційної православної та її гілки, що визнавала зверхність Римського папи.

Можливість така була, і П. Могила багато працював у тому напрямі, зокрема розробляв проект створення Київського патріархату, що мав би утворитися в разі відновлення єдності української церкви.

Завершив своє життя митрополит П. Могила досить рано, помер він на п'ятдесятому році життя у 1646 р., поховали його в окремій підземній гробниці Успенського собору Києво-Печерської лаври.

Постать П. Могили не обділена увагою істориків, але водночас практично існує небагато монографій, повністю присвячених цій постаті, хоча П. Могила згадується в усіх універсальних викладах історії України, починаючи від «Історії Русів», через «Історію України-Руси» М. Грушевського до сучасних нам М. Брайчевського та інших істориків. До числа найважливіших належать праці С. Голубєва «Петр Могила и его сподвижники» (т. 1–2, 1883–1898), А. Жуковського «Петро Могила й питання єдності церков» (1969, 1997) та В. Нічик — «Петро Могила в духовній історії України» (1997).

Дослідження життя й діяльності П. Могили на науковому рівні розпочалося в ХІХ ст. Багато уваги П. Могилі приділила група істориків церкви з-поміж викладачів Київської духовної академії (М. Петров, С. Голубєв, Ф. Титов, І. Малишевський), котрі, збагативши могилознавство, намагалися «адаптувати» П. Могила до загальноросійського православного процесу.

Російські історики позаминулого століття почасти негативно оцінювали Київського митрополита (М. Коялович, Є. Голубинський, Г. Флоровський), звинувачуючи його у прокатолицьких і пропольських настроях. Проте були й такі, що давали високу оцінку діяльності П. Могили (С. Рождественський, митрополит Макарій Булгаков).

Коли говорити про іноземних дослідників, то не можна не згадати білоруса П. Жуковича, поляків А. Яблоновського, Я. Волінського, К. Ходницького та ін. Багато румунських і молдавських вчених присвятили свої праці П. Могилі: Г. Єничану, К. Єрбічану, Н. Йорга та багато інших. До могилознавства долучилися також німецькі історики К. Гофман, А. Аммана, Г. Кох, Е. Вінтер, французи — А. Мальві, М. Віллер, А. Раес, Е. Пікот, А. Мартель, італієць А. Пальм'єрі.

Українські дослідники XIX — початку XX ст. не мали спільної думки стосовно П. Могили. Так, зокрема, М. Куліш твердив про негативний вплив П. Могили і засуджував його діяльність. Виваженіше ставилися до цієї постаті М. Костомаров і М. Грушевський. Могилознавство XX ст. збагатилося дослідженнями І. Огієнка, О. Оглоблина та ін. У радянській історіографії постать великого митрополита не користувалася особливою увагою і розглядалася принагідно в межах панівних ідеологічних схем, наперед виставлялося все, що підтверджувало тезу про «дружбу братських народів», натомість замовчувалося його значення як церковного діяча і богослова, це стосується і праць про Києво-Могилянську академію (З. Хижняк та ін.).

Розвиток могилознавства продовжувався силами українських вчених у діаспорі. Передусім завдяки дослідженням А. Жуковського, а також І. Власовського, Г. Лужницького, А. Великого та ін. Останніми роками число досліджень у цьому напрямі збільшилося за рахунок праць Я. Ісаєвича, Є. Сисина, І. Шевченка, В. Нічик. Не можна оминати і спеціальний випуск альманаху «Хроніка-2000» (ч. 60, 2004 р.), що містить ретроспективну добірку досліджень, переклади сучасною українською мовою окремих творів П. Могили, нові дослідження українських істориків.

Піднесення могилознавства припало на час після відновлення української державності 1991 р. і особливо під час підготовки до святкування 400-літнього ювілею П. Могили, що відбулося на світовому рівні, зокрема заходами ЮНЕСКО, в 1996 р.

Особливо треба відзначити перевидання заходами НТШ і української церкви на еміграції славнозвісного «Требника Петра Могили» (1988) з ґрунтовним дослідженням-передмовою А. Жуковського та два перевидання в Україні 1996 р. Того ж року з ініціативи НТШЄ було перекладено і видано «Катехізис Петра Могили».

1996 р., відповідно до наявної практики, кілька православних церков приєднали його до сонму святих.

ЗМІСТ

Вступ	5
Генеалогія, герб і титулатура архімандрита та митрополита Петра Могили	9
Київський митрополит Петро Могила та московський патріарх Никон — геральдичні паралелі	47
До історії заснування Лаврської монастирської школи архімандрита Петра Могили 1632 року	61
Десятинна церква, князь Володимир Святославич та митрополит Петро Могила	79
Заповіт, смерть і похорон Київського митрополита Петра Могили	111
Іменний покажчик	158

**КИЇВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ
ПЕТРО МОГИЛА
ТА МОСКОВСЬКИЙ
ПАТРІАРХ НИКОН —
ТЕРАЛЬДИЧНІ ПАРАЛЕЛІ**

*«Він [Могила] жив благочестиво, гарно,
твердо, вправно в добрих ділах і турбуванні
про цілісність церкви божої».*

Яким Ярмич

Українська геральдика XVII ст. розвивалася в загальноєвропейському руслі як складова частина геральдики Речі Посполитої і до того ж була своєрідним комунікатором між європейською і російською геральдикой. Прикладом цього може служити запозичення Московського патріарха Никона для створення власного герба.

Православна російська церква за кілька століть у своєму розвитку від єпархії (у складі Київської митрополії) до автокефальної церкви пройшла кілька етапів. За правління царя Федора Івановича 1589 р. вона набула патріаршого статусу, її очолив недавній Московський митрополит Іов (1605 р. був скинутий і ув'язнений). Він титулувався «Іов Божою милістю патріарх царствующого града Москви і всієї великої Росії».

1613 р. російським царем обрано Михайла Романова, а 1619 р. — батька царя митрополита Філарета Романова — Московським патріархом, влада в Московській державі зосередилася в руках сина і батька. Під царськими указами ставилися два підписи — царя і патріарха, обидва у своїх титулах вживали однакову формулу «великий государь», яка до цього використовувалася винятково в царському титулі.

Патріарх Філарет вирізнявся нетерпимістю до західних впливів, він провів низку рішень, згідно з якими, зокрема, православні українці трактувалися як єретики. Православні, що прибували з інших країн, обов'язково проходили через «виправлення віри», їх часто перехрещували тощо. Він вороже ставився до друкованих православних «литовських» (українських і білоруських) книг, заборонив їх купувати й використовувати в російських церквах, порушників чекало царське покарання і патріарше прокляття,

а книги — спалення. Коли в Україні 1620 р. було відновлено повноцінну православну ієрархію, то московська церква соборним рішенням анафемувала українських православних ієрархів як «єретиків» і «латинників».

Поступово така церковна політика призводила до переваги обряду над змістом і духом віри. Наставало зниження освітнього і культурного рівня як священства, так і громадян. За наступників Філарета Іоасафа (1633–1640) та Іосифа (1640–1652) церковні справи лише погіршувалися. Зокрема, було заведено у церквах т. зв. «многогласіє», коли відправу проводили кілька священників, одночасно промовляючи різні частини текстів літургії.

У ці ж самі роки в Київській митрополії на ґрунті, підготовленому попередниками, завдячуючи митрополитові Петрові Могилі, відбулися значні зміни. Відновлено церковну структуру, налагоджено монастирське життя, впроваджено окремий інститут проповідників, помітно піднеслося книгодрукування, поліпшився стан початкової та середньої освіти, утворено знаменитий Київський колегіум, що невдовзі набув статусу академії.

Українські впливи на російську церкву, хоч того не дуже-то й бажали в Москві, поширювалися, зокрема, через богослужбові та інші друковані книги, через добре освічене українське духовенство. Такий приклад: випускник Київського колегіуму Симеон Полоцький згодом став одним із найближчих радників царя Олексія Михайловича і вихователем царських дітей.

Стан російської церкви взявся змінювати на краще патріарх Никон. Син мордовського селянина Мини, своїм успіхам завдачував власним природним здібностям. Важке дитинство змусило його покинути рідний дім і податися до одного з монастирів; одружившись, він висвятився на священника і жив у Москві. Чернечий постриг прийняв лише через десять років у Соловецькому монастирі, взявши ім'я Никона. До Москви Никон не повернувся, а ігуменствував у одному з монастирів на півночі Росії.

Під час одного з візитів до Москви в пошуках фінансової підтримки свого монастиря Никон потрапляє на прийом до царя Олексія Михайловича. Він справив добре враження на молодого Олексія (мав 16 років), і той швидко наблизив Никона до себе. Цар сприяв обранню Никона 1649 р. Новгородським митрополитом, а 1652 р. — Московським патріархом.

Патріарх Никон.

1665 р.

Стосунки патріарха й царя кілька років були найкращими. Олексій Михайлович завжди радився з Никоном у державних справах. Так, багато важило слово патріарха в українській справі 1654 р. Згодом гетьман України Б. Хмельницький не раз листовно звертався до патріарха Никона, шукаючи підтримки у вирішенні тих чи інших справ.

Участь царя і патріарха у відправах та хресних ходах під час великих свят була своєрідним знаком єдності світської влади й духовної. Особливо величаво святкувався 21 грудня день пам'яті чудотворця Петра Ратенського, митрополита Київського.

*Митрополит
П. Могила.
Фрагмент
стінопису церкви
Спаса
на Берестові.
1643 р.*

Митрополит Петро був тим першоієрархом, який свою резиденцію переніс до Москви, залишаючи титул митрополита Київського та всієї Русі.

Цікавий ще один момент з історії російської церкви того часу. С. Полоцький у боротьбі з патріархом Іоакимом (наступником скинутого Никона) запропонував поділити всю російську церкву на чотири патріархати з центрами у Новгороді (сюди — Іоакима), Казані, Ростові й Крутицях, а в Москві посадити опального Никона у званні папи¹.

¹ Соловьев С. М. Сочинения. Книга VII. История России с древнейших времен. Т. 13–14. М., 1991. С. 249.

У діяльності патріарха Никона в московській церкві було багато спільного з діяльністю митрополита П. Могили в українській церкві, про заслуги останнього патріарх знав від багатьох вихідців з України, котрі були на чолі багатьох російських монастирів, єпископами російських єпархій тощо. Якщо говорити в загальних рисах, то обидва дбали про зміцнення церковної структури, зміцнення влади першоієрарха, уніфікацію богослужбової практики, виправлення богослужбових книг тощо. Тоді як діяльність П. Могили в далекій, але все ж таки реальній перспективі (причини невдачі аналізувати не будемо) була спрямована на ліквідацію розколу в Київській митрополії, тобто на об'єднання православної її частини з уніатською і довершення церковної структури у патріархальній формі, то діяльність Никона, навпаки, призвела до церковного розколу в російському патріархаті на старообрядців і новообрядців.

Як відомо, майбутній Київський митрополит Петро Могила народився 21 грудня 1596 р., а хресне ім'я надано на честь Київського митрополита Петра Ратенського, який загинув у цей день 1326 р. мученицькою смертю. Після переїзду 1607 р. до Польщі Могили набули польського громадянства з поширенням на них усіх шляхетських прав і привілеїв. Спорідненість із польськими родинами полегшувала Могилам адаптацію в польському суспільстві.

Родовий герб Могил — дві перехрещені шаблі вістрям донизу. Коли ж Могили досягли князівського столу, то користувалися молдовським державним гербом, який на щиті мав голову бика (зубра) із шестикутною зіркою між рогами, нижче, праворуч голови, — срібний серп молодого місяця, ліворуч — золоте сонце; над головою бика — срібна господарська корона. Почасти цей герб обводився декоративним рослинним плетивом і завершувався князівською короною, за якою перехрещуються булава і меч (шабля), інколи ж додавалися літери — абревіатури з імені й титулу господаря.

Основою повного герба Могил є щит, що розсічений на три частини і поділений також на три частини. Верхнє ліве поле герба містить герб Молдови. У нижньому лівому полі щита — герб Волощини. (Історичним гербом цього князівства є чорний орел, що сидить на зеленій гілці й тримає золотий хрест у дзьобі повернутої праворуч голови, яка увінчана золотою короною.) Середнє верхнє

Герб митрополита П. Могилы.

«ЕУХОЛОГИОН албо молитвословъ или ТРЕБНИК».

1646 р.

поле містить родовий герб роду Могил — дві перехрещені оголені шаблі вістрям донизу. У правому полі вгорі — герб Еліта, у середньому — Остоя, а у нижньому правому — Новина; останні три увійшли до складу могилового герба через споріднення з польськими родами.

Поодинокі герби П. Могили збереглися на прижиттєвих речах, які належали митрополиту чи пов'язані з ним, більшість це — богослужбові речі та книги. Можемо бачити герб П. Могили на двох срібних пластинах, виявлених під час археологічних досліджень руїн Успенського собору перед відновленням (нині зберігаються у фондах Лаврського заповідника). Ці вотивні речі пов'язані з оздобленням поховального комплексу П. Могили. Одна пластина вирізана за формою герба, гравійоване зображення якого займає всю площину пластини. Друга пластина — видовженої складної форми, на ній вигравіювано текст епітафії та в горішній частині зображено герб.

Герб П. Могили з Требника 1645 р., а саме цей варіант нас цікавить, має свої відмінності та особливості. Герб увінчує не митрополіча митра, а патріарший капелюх (такий капелюх ми можемо бачити на прижиттєвому портреті патріарха Феофана 1620 р. з грамоти Львівському братству), аббревіатура титулу включена до зображення герба, дві пари ангелів тримають картуші з написами.

Повернімося до патріарха Никона. Він за походженням селянин, зрозуміло, не мав права на родовий герб, та й узагалі практика використання гербів у Російській державі тільки починала унормовуватися, а родових гербів як таких у російського дворянства ще не було.

Натепер нам відомо два випадки використання Никоном свого герба. Це книга «Рай мыслений» (1659), що вийшла в друкарні Іверського монастиря, та окрема металева пластина, що зберігається у фондах Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

Те, що герб Никона вмістили саме у виданні друкарні Іверського монастиря, не було випадковістю. Цей монастир заснував патріарх 1653 р., він піклувався про нього, спрямовуючи на його розвиток значні кошти. Іверський монастир, поряд з кількома іншими, зокрема Новим Єрусалимом під Москвою, патріарх контролював особисто, вони стали тими центрами, на які опирався патріарх у своїх діях із реорганізації церковного життя Росії.

Герб патріарха Никона.
«Рай мислений».
1655 р.

1655 р. до цього монастиря, за погодженням з Никоном, з українських та білоруських монастирів переселилося близько 70 ченців, більшість з яких прибули з Кутейнського монастиря. Серед новоприбулих ченців був брат С. Полоцького — Ісаак. У цьому монастирі перебував деякий час майбутній наступник патріарха Никона — Іоаким. Намісником Іверського монастиря патріарх призначив кутейнського ченця Діонісія.

Дещо про Кутейнський монастир і монастирську друкарню. Цей монастир 1630 р. заснував близький до митрополита П. Могили князь Б. Стеткевич на власних землях у селі Кутейно під Оршею. 1632 р. він брав участь у виборах архімандрита П. Могили Київським митрополитом, а з часом П. Могила призначив князя одним із виконавців своєї останньої волі. Дочка Б. Стеткевича вийшла заміж за майбутнього гетьмана І. Виговського, а син Євтихій служив секретарем у київського каштеляна А. Киселя, згодом він очолював особисту канцелярію гетьмана Б. Хмельницького.

У рік заснування до Кутейнського монастиря переніс свою діяльність київський друкар С. Соболь і протягом двох років видав

там низку книг. Так, 1633 р. на російському кордоні затримали купця, що віз до Москви на продаж «молитовник — литовського, київського друку Богоявленського монастиря з братства»². На думку вчених, тут йдеться про кутеїнське видання С. Соболя, в частині з яких він з певних причин (на них не зупиняємося) вказував місцем видання Київ, а не Кутеїно. Серед книг, видрукованих С. Собоєм у цій друкарні, «Гисторія Варлама и Иосафа...», в якій друкар помістив герб П. Могили та геральдичний вірш. У Кутеїнському монастирі він пропрацював лише два роки

і переїхав до іншого — заснованого Б. Стеткевичем — монастиря в Буйничах, де продовжив свою друкарську діяльність. Відомо, що 1637 р. С. Соболю відвідав Москву, куди привіз і продав власні матриці для виготовлення трьох видів шрифтів. Привіз він і кілька своїх видань з метою налагодження постачання книг у Росію.

1635 р. митрополит П. Могила відвідав, серед іншого, Кутеїнський монастир і дав дозвіл на заведення власної друкарні, яка була технічно організована на основі обладнання друкарні С. Соболя.

Коли 1655 р. під час воєнних дій російські війська захопили цю місцевість, то «посприяли» тому, що кутеїнські ченці вирішили перебратися до Московської держави. До Іверського монастиря українські ченці привезли із собою книги, що друкувалися в Кутеїнському монастирі, а також найважливіше друкарське обладнання й шрифти або матриці. Серед ченців були і фахівці друкарської справи. Іверська друкарня досить швидко запрацювала. У цій друкарні 1659 р. і вийшла книга, яка нас найбільше цікавить, — «Рай мислений», що містила, крім тексту С. Святогорця, дві, написані патріархом Никоном, оповіді: одна про заснування Іверського

Кутеїнський монастир.

Сучасне фото

² Исаевич Я. Д. Преемники первопечатника. М., 1981. С. 72.

Іверський монастир.

Гравюра. 1824 р.

монастиря, друга про перенесення сюди мощів святого Якова Боровицького. І от саме на початку цієї книги було вміщено герб патріарха Никона.

Зрозуміло, що Никон, будучи селянського походження, не мав жодного права на родовий герб, але, втілюючи свою тезу, що духовна влада є рівною, а то й вищою царської, він, зокрема, наказав розробити для нього і патріарший герб, для створення якого було взято за основу герб Київського митрополита П. Могили з «Требника» 1645 р. (Цю подібність помітив ще А. Лакиєр у середині XIX ст.³)

Отож герб патріарха Никона — це складної форми щит, розсічений на два поля і поділений на два поля, тобто має чотири поля. У правому верхньому полі — книга (Біблія), у лівому — кисть руки, пальці якої складені для благословення. Праве нижнє поле містить ключ борідкою вгору, ліве — п'ятисвічник. Щит по периметру прикрашено бароковим листовим декором. Над щитом — корона, знизу прикріплено ланцюг, на якому висить ікона Спаса

³ Лакиєр А. Б. Русская геральдика. М., 1990. С. 109–110.

Пластина
з гербом
патріарха
Никона.
1650-ті рр.

Нерукотворного. За щитом навхрест — хрест на довгій ручці (праворуч) і пастирський жезл (ліворуч), нижні закінчення виступають з-під декору щита. Хрест і жезл вгорі обвиває шнур, що посередині заходить за корону. Їх тримають два ангели, котрі іншими руками тримають овальні картуші з написами — *патріарх* і *Никон*. Навколо герба — літери абрєвіатури титулу Никона, яка читається порядково зліва направо — **НМ БВ ГС АМ ВВ МБ РП**, що розшифровується так: *Никон Милостію Божию Великий Государь Святейший Архиепископ Москвы Всея Великия Малыя Белья России Патриарх*.

Як широко використовувався герб патріарха Никона, гадати важко, але те, що його брали за взірець інші російські владики для створення власних гербів чи печаток, свідчить повідомлення Двінського літопису, де оповідається, що архієпископ холмогорський Афанасій мав «малюнок за прикладом клейнода патріарха, а під гербом на клейноді напис латинськими літерами імені архієпископа»⁴. Зауважимо, що термін на означення герба «клейнод» запозичений з тогочасної української термінології.

⁴ Цит. за: Арсеньев. Ю. А. Геральдика: лекции читанные в Московском Археологическом институте в 1907–1908 году. М., 2001. С. 57.

Другий зразок герба бачимо на мідній пластині, що зберігається у фондах Києво-Печерського заповідника⁵. Невелика за розміром пластина у формі щита на полірованому боці містить гравірований герб патріарха Никона. На необробленому звороті пластини у двох місцях сліди паяння елемента кріплення. Це свідчить, що пластина мала б міцно кріпитися до якоїсь основи.

Герб на пластині є аналогічним гербу з книги «Рай мислений». Довідатися, що було першим — герб на книзі чи на пластині, немає можливості. Так само можна гадати, що взірцем для обох випадків служив невідомий нам протооригінал.

Після недосконалої спроби запровадити українську, себто європейську, традицію вживання власних гербів московські патріархи більше не поверталися до цього питання. В Українській православної церкві цей звичай протримався до часу підпорядкування Київської митрополії московському патріархові та її повної інкорпорації. А в греко-католицькій церкві існував безперервно і зберігся до нашого часу.

⁵ Складаємо спеціальну подяку завідувачу фондів Києво-Печерського заповідника Г. Полюшку, який вказав на наявність цієї пластини у фондах заповідника.

Науково-популярне видання

Серія
«Славетні постаті України»

Заснована в 2019 році

КУЧЕРУК Олександр Сергійович

ПЕТРО МОГИЛА
Дослідження та спостереження

Редакційна підготовка *Т. Ю. Дяченко, О. В. Томіної*

Художнє оформлення *І. В. Женченка*

Технічне редагування та комп'ютерна верстка
О. П. Хлопової

Підписано до друку 03.04.2019.

Формат 60×90/16.

Ум. друк. арк. 10,5. Обл.-вид. арк. 8,24.

Тираж 1500 прим. Вид. № 1275. Зам. №. 19/810.

Державне підприємство —

Видавництво Верховної Ради України
(Парламентське видавництво)

04053, м. Київ-53, Несторівський провулок, 4

тел. 272-05-83, факс 272-10-18

E-mail: radabook@gmail.com

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 2759 від 07.02.2007 р.

Віддруковано ТОВ «Майстер книг»

01030, м. Київ, вул. М. Коцюбинського, 12

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України

ДК № 3861 від 18.08.2010 р.

Кучерук О. С.
К95 Петро Могила: дослідження та спостереження. — К. : Парлам. вид-во, 2019. — 168 с. — (Серія «Славетні постаті України»).
ISBN 978-966-922-144-5

Висвітлено окремі питання могилознавства, зокрема проблеми використання П. Могилою герба, заходи зі створення ним на підставі тогочасної європейської практики Лаврської школи, історію поховання князя Володимира Святого в Десятинній церкві та «віднайдення» його мощей митрополитом П. Могилою, здійснено аналіз заповіту П. Могили тощо. Вміщено низку маловідомих ілюстрацій.

Розраховано на всіх, хто цікавиться життям та діяльністю Петра Могили.

УДК 271.2-722.51Мог(09)